

GRZEGORZ GÓRSKI
Toruń

DZIAŁALNOŚĆ OKRĘGOWYCH DELEGATUR RZĄDU RP W WARSZAWIE I WOJEWÓDZTWIE WARSZAWSKIM W LATACH 1941-1944

W czasie ostatniej wojny Warszawa stanowiła centrum dyspozycyjne wszystkich niemal organizacji konspiracyjnych. Obok tego, iż był to ośrodek decyzyjny o charakterze ogólnopolskim, działały tu także komórki, których aktywność sprowadzała się do terenu samego miasta Warszawy i województwa warszawskiego. Podobnie było w przypadku aparatu organizacyjnego Delegatury Rządu RP. Struktury tejsze tworzone już od 1940 r., ale aparat terenowy powstawał dopiero od połowy 1941 r.¹ W tym też czasie zaczęto organizować Delegatury Okręgowe dla miasta Warszawy oraz dla województwa warszawskiego.

Jeszcze wczesną wiosną 1941 r., na prośbę Delegata Rządu Cyryla Ratajskiego, podjęto rozmowy z Marcelim Porowskim, proponując mu objęcie funkcji Delegata Okręgowego w Warszawie². Swą zgodę Porowski uzależnił przede wszystkim od zniesienia obowiązującej przed wojną w Warszawie dwoistości władz³. Chodziło o to, by nie odtwarzać w podziemiu urzędu Prezydenta Miasta i oddzielnie Komisarza Rządu. Ten warunek został zaakceptowany i w końcu sierpnia 1941 r. przesłano do Londynu nominację dla Porowskiego („Wolski”, „Sowa”)⁴. Wraz z tą nominacją przesłano także nominację dla zastępcy Porowskiego, którym został działacz Stronnictwa Narodowego mecenas Tłuchowski („Poleski”, „Piński”)⁵. M. Porowski był zawodowo związany z

¹ Szerzej piszę o tym artykułach: *Powstanie Administracji Zmilitaryzowanej ZWZ-AK pod nazwą „Teczka”*, „Studia Historyczne”, 1988 nr 3 oraz *Administracja Zmilitaryzowana ZMZ-AK „Teczka” 1941-1943*, „Studia Historyczne”, 1990 nr 3-4.

² M. P o r o w s k i, *Moja praca w konspiracji*, mps w zbiorach Instytutu Historii PAN, s. 1.

³ Tamże.

⁴ Centralne Archiwum byłego Komitetu Centralnego PZPR (dalej: CA KC) 202 I, Teczka 11, karta 209.

⁵ Tamże, k. 212.

działalnością samorządową, przeto nie sprawiało mu większych problemów działanie w zakresie właściwym dla Prezydenta Miasta. Ponieważ jednak nie miał rozeznania w pracach administracji rządowej, jego zastępcą została osoba pracująca przed wojną w administracji państwowej⁶.

Pierwsze polecenie, jakie otrzymał M. Porowski od Delegata Rządu, sprowadzało się do „zaprojektowania organizacji przyszłej, jednolitej administracji i przygotowania kadr ludzi, odpowiednio ustawionych i przeszkolonych, a więc gotowych do rozpoczęcia pracy od pierwszego dnia Wolności. Miała to więc być praca sztabowa, uwzględniająca również ważny moment zabezpieczenia ciągłości pracy urzędów i instytucji miejskich w czasie ustępowania z Warszawy Niemców”⁷.

Jednak postęp prac, zwłaszcza w sferze praktycznego przygotowania aparatu ludzkiego i organizacyjnego, był niewielki. Do połowy 1943 r., a więc do scalenia Delegatury z administracją zmilitaryzowaną („Teczka”) funkcjonującą w ramach Armii Krajowej, Porowski nie dysponował praktycznie żadnym aparatem. Pewne zespoły, pracujące na rzecz Warszawy, działały w poszczególnych departamentach centralnych Delegatury, ale ich związek z delegaturą warszawską był znikomy. Było tak np. w przypadku struktur Państwowego Korpusu Bezpieczeństwa, Okręgowego Kierownictwa Walki Cywilnej, wywiadu politycznego „Stożka”. Jak się zdaje, Porowski zakładał, iż trzonem jego aparatu w okresie powojennym stanie się Zarząd Miejski, oficjalnie i legalnie funkcjonujący przecież w Warszawie. Stąd też prawdopodobnie nie chciał on mocniej angażować do prac konspiracyjnych dla delegatury całych zespołów ludzkich z Zarządu w obawie przed wytropieniem ich przez Niemców. Jednak stały nacisk okupanta i rosnące potrzeby rozbudowy podziemnej administracji spowodowały, iż od połowy 1943 r. prace organizacyjne zostały znacznie przyspieszone⁸.

Należy nadmienić w tym miejscu, że jeszcze w końcu 1941 r. ustanowieni zostali dwaj kolejni zastępcy Delegata Okręgowego – Antoni Chaciński reprezentujący Stronictwo Pracy oraz Marcin Wasyluk reprezentujący Stronictwo Ludowe. Pomiędzy swych trzech zastępców, jeszcze przed scaleniem, M. Porowski podzielił przewidywane do uruchomienia, zablokowane tematycznie, liczne komórki administracyjne i samorządowe, zachowując dla siebie jedynie ogólny nadzór nad całością⁹.

W początkach 1943 r. wskutek bierności Delegatury Okręgowej i niezależnie od „Teczki” rozpoczęto organizowanie tzw. Komitetu Bezpieczeństwa Warsza-

⁶ P o r o w s k i, dz. cyt., s. 1-2, 5.

⁷ Tamże, s. 3.

⁸ Tamże, s. 4.

⁹ Tamże, s. 6-8.

wy¹⁰. Komitet stawiał sobie za cel „walkę o ład” w Warszawie, zorganizowanie sił bezpieczeństwa, przyszłego samorządu oraz zasad odbudowy miasta po wojnie. Komitet deklarował się jako „organizacja służebna, a nie pretendująca do władzy” oraz jako „element społecznej pomocy dla władz legalnych”. Organem Komitetu był Sekretariat jako „aparatura kontaktów z organizacjami społecznymi Stolicy”. W Sekretariacie powstały sekcje, których w połowie 1943 r. było dziewięć: Bezpieczeństwa, Informacji, Propagandy, Samorządu dzielnicowego, Pracy, Gospodarcza, Młodzieży, Kultury i Bratniej Pomocy¹¹. W końcu 1943 r. doszło do porozumienia pomiędzy Komitetem a Delegaturą Okręgową. W następstwie tego zorganizowany aparat Komitetu został włączony do odpowiednich komórek Delegatury Okręgowej¹².

Należy jeszcze raz w tym miejscu podkreślić, że także już po scaleniu szeregu Departamentów centralnych w dalszym ciągu prowadziło bezpośrednią działalność na terenie Warszawy. Było tak m.in. w zakresie wywiadu politycznego, informacji i prasy, opieki społecznej czy przemysłu i handlu.

W czerwcu 1941 r., w ramach administracji zmilitaryzowanej ZWZ-AK, rozpoczęto tworzenie Wydziału Wojskowego (odpowiednik Delegatury Okręgowej) dla miasta Warszawy. Szefem Wydziału został Stanisław Kowalewski („Barski”, „Sarnecki”)¹³, a jego stanowisko odpowiadało przedwojnemu stanowisku Komisarza Rządu. W „Tecze” bowiem utrzymano przedwojenną dwoistość i funkcję odpowiadającą Prezydentowi Miasta sprawował tu działacz PPS Stefan Zbrożyna („Ambroży”)¹⁴. W połowie 1943 r. aparat Wydziału był już dość mocno rozbudowany. Zastępcą Szefa Wydziału był Franciszek Godlewski, który kierował także Oddziałem Spraw Wewnętrznych¹⁵. Jerzy Rosicki odpowiadał za Oddział Bezpieczeństwa¹⁶, a bardzo aktywną Brygadą Wywiadowczą kierował Kazimierz Gąsiorowski („Edyta”)¹⁷. Poza wymienionymi komórkami funkcjonowały także Oddziały: Skarbu – z dyrektorem Komunalnej Kasy Oszczędności Chomiczem na czele, Opieki Społecznej i Zdrowia – z dyrektorem Głowiczem, Przemysłu i Handlu oraz Aprowizacyjny¹⁸. Działali też wyzna-

¹⁰ CA KC 202/I, t. 15, k. 1-67.

¹¹ Tamże.

¹² B. N i e t y k s z a, *Nadzieje. Złudzenia. Rzeczywistość. Wspomnienia z lat 1921-1945*, Warszawa 1985, s. 318-321.

¹³ Archiwum byłej Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich (dalej AGKBZH), *Akta procesu M. Porowskiego i S. Kowalewskiego* (dalej APMPiSK).

¹⁴ P o r o w s k i, dz. cyt., s. 12-13.

¹⁵ APMPiSK.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ AGKBZH, *Akta procesu Kazimierza Gąsiorowskiego* (dalej: APKG).

¹⁸ APMPiSK.

czeniu na referentów wojskowych odpowiednicy przedwojennych starostów grodzkich¹⁹.

W wyniku scalenia S. Kowalewski objął funkcję pierwszego zastępcy Delegata Okręgowego, jednocześnie przejmując nadzór nad działalnością administracji rządowej w zakresie nie mającym odpowiednika w administracji samorządowej²⁰. Pozostałymi zastępcami Porowskiego byli wspomniani już A. Chaciński, M. Wasyluk, S. Zbrożyna (który także przeszedł z „Teczki” i reprezentował PPS) oraz Karol Patzer z SN, który w końcu 1943 r. zamienił swego partyjnego kolegę mec. Tłuchowskiego²¹.

W następstwie scalenia oraz włączenia struktur Komitetu Bezpieczeństwa Delegatura Warszawska stała się jedną z najbardziej rozbudowanych komórek tego szczebla w skali całej Delegatury Rządu.

Warszawa stanowiła najpoważniejszy i najlepiej chyba zorganizowany ośrodek tajnego nauczania. Od końca 1940 r. działało tu okręgowe kierownictwo tajnego nauczania z Teofilem Wojeńskim na czele²². W końcu 1941 r. wspólna dotąd komórka dla miasta i dla województwa została rozdzielona. Na czele kierownictwa miejskiego stał od tej pory Bronisław Chróścicki, a wraz z nim kierownictwo tworzyli: S. Dobraniecki, W. Szubzda, J. Derlikowski, J. Kuran, K. Staszewski, W. Tułodziecki, M. Gładysz, W. Czerwiński i H. Kasperowicz²³. Szczytowy zakres oddziaływania poprzez struktury tajnego nauczania miał miejsce w roku szkolnym 1943-1944. Wtedy to, na szczeblu szkoły powszechnej, tajnym nauczaniem objęto ok. 16.000 dzieci. Pracowało na ich rzecz około 1000 nauczycieli²⁴. Jeszcze szerszy zasięg miało tajne nauczanie na szczeblu szkoły średniej ogólnokształcącej. W tym samym roku szkolnym uczestniczyło w nim ponad 24.000 młodzieży i ponad 2100 nauczycieli²⁵. A na tym szczeblu obowiązywała niemal całkowita konspiracja. Należy w tym miejscu także wspomnieć o funkcjonujących przecież w Warszawie w pełnej konspiracji kilku szkołach wyższych z Uniwersytetem J. Piłsudskiego, Politechniką oraz Uniwersytetem Ziemi Zachodnich na czele. Była więc Warszawa niewątpliwie centralnym ośrodkiem nauczania tajnego w skali całego Kraju.

¹⁹ Byli to m.in. J. Mąka i Nowakowski „Nurek”.

²⁰ M. P o r o w s k i, dz. cyt., s. 11.

²¹ Tamże.

²² J. K r a s u s k i, *Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, Warszawa 1977, s. 83.

²³ Tamże, s. 83-84.

²⁴ Tamże, s. 186-187.

²⁵ Tamże, s. 193.

Bardzo szeroki był też zakres prac komórek bezpieczeństwa. Naczelnikiem Wydziału Bezpieczeństwa został po scaleniu wspomniany J. Rosicki („Kosiński”)²⁶. W wydziale uruchomiono cztery referaty: organizacyjny, inspekcyjny, polityczno-prasowy oraz informacyjny (wywiadu politycznego). Kierownikiem tego ostatniego został K. Gąsiorowski, zaś jego zastępcą W. Iwaszkiewicz²⁷. W 1944 r., kiedy Struktury bezpieczeństwa Delegatury Rządu otrzymały nowy schemat organizacyjny, właśnie warszawski wydział osiągnął niemal pełną obsadę personalną przewidzianą dla poszczególnych komórek. Dysponował też szeroko rozbudowaną siecią współpracowników, zwłaszcza w organizacjach komunistycznych. Praca tej struktury była bardzo owocna. Przynajmniej w Warszawie siatki pracujące dla komórki kierowanej przez Gąsiorowskiego jeszcze w „Teczce” głęboko penetrowały ruch komunistyczny. Dla przykładu można wskazać, iż informatorzy „Teczki” uczestniczyli w zebraniu powołującym Polską Partię Robotniczą, a dokładny opis spotkania dowództwo AK otrzymało już na drugi dzień²⁸.

Bardzo też rozbudowane były w mieście struktury Państwowego Korpusu Bezpieczeństwa. Komendantem Wojewódzkim był tu Bronisław Chajęcki („Maciej Boryna”). Kierował on warszawskim PKB prawdopodobnie już od 1942 r.²⁹, ale przez długi czas zupełnie nie współpracował z Delegatem Okręgowym. Dzięki współpracy funkcjonariuszy tzw. policji granatowej stworzono w całej Warszawie sieć zakonspirowanych posterunków PKB, dla której zaprzysiężono około 2000 osób. Mniejszy zasięg miały, stworzone niemal wyłącznie z osób cywilnych, struktury Straży Samorządowej. W początkach 1944 r. rozpoczęto także organizowanie warszawskiej Ekspozytury Urzędu Śledczego, która otrzymała kryptonim „Start”. Jej szefem został Witold Pajor. Ekspozytura formalnie podlegała Naczelnikowi Urzędu Śledczego Włodzimierzowi Lechowiczowi, faktycznie jednak dysponowała dużą niezależnością i ściśle współpracowała z B. Chajęckim³⁰. Do zadań „Startu” należała przede wszystkim walka z korupcją, donosicielstwem, łapownictwem, bandytyzmem, dekonictwem i w ogóle z przejawami demoralizacji. Natomiast nie zajmował się on w zasadzie problematyką zwalczania komunizmu, co po wojnie – na polityczne zamówienie komunistycznych władz – uczyniono głównym przedmiotem działania komórki³¹.

²⁶ CA KC 202/II, t. 15, k. 54.

²⁷ APMPiSK.

²⁸ APKG.

²⁹ M. P o r o w s k i, dz. cyt., s. 5.

³⁰ AGKBZH, *Akta procesu Bolesława Kontryma* (dalej: APBK).

³¹ Tamże.

Ze stołeczną Delegaturą bardzo ściśle współpracowało Okręgowe Kierownictwo Walki Podziemnej, którego szefem był Eustachy Krak („Dudzieniec”). OKWP opierało się w głównej mierze na ludziach do tej pory pracujących w strukturach cywilnych, przede wszystkim w PKB, z którym zresztą szczególnie współpracowało³².

Warto jeszcze nadmienić, iż tuż przed wybuchem Powstania stanowisko Naczelnika Wydziału Bezpieczeństwa objął płk Stanisław Wasilewski („Rogala”), który przed wojną był Naczelnikiem Wydziału Bezpieczeństwa centralnego Departamentu Spraw Wewnętrznych³³.

Kierownicze funkcje w aparacie M. Porowskiego objęli też pozostali, wymienieni już, pracownicy „Teczki”. Trudno stwierdzić, czy w 1944 r. doszło do decentralizacji i przekazania części aparatu centralnego przez departamenty odpowiednim Wydziałom Delegatury Okręgowej. W dalszym ciągu, mimo rosnącego niebezpieczeństwa i coraz większych trudności, aparat ten był mocno powiązany z Zarządem Miasta.

Delegatura warszawska była jedyną komórką Delegatury Rządu, która w pełni podjęła oficjalną działalność. Doszło do tego oczywiście podczas Powstania Warszawskiego. Sytuacja ogólna, jak i charakter wystąpienia spowodowały, że nie doszło do zgodnego z przyjętymi wcześniej założeniami wyjścia Delegatury z konspiracji. Także struktury, w jakich podjęto działalność, odbiegały od przewidywanych, ale sytuację tę wymuszały potrzeby walczącego miasta. Terytorialna struktura delegatury na lewym brzegu Warszawy sprowadzała się do siedmiu rejonów, które utworzono zamiast trzech starostw grodzkich. Jednak pięć rejonów funkcjonowało w obrębie starostwa śródmiejskiego. Także komórki merytoryczne w poszczególnych rejonach skupiły się przede wszystkim na zaspokajaniu bieżących potrzeb oddziałów powstańczych i ludności cywilnej. Należy też nadmienić, iż w żadnym wypadku delegatem rejonowym nie został wytypowany wcześniej starosta grodzki, choć kilku z nich pracowało w innych komórkach Delegatury. I tak w czasie Powstania funkcjonowały Delegatury Rejonów:

- I – Powiśle z Konradem Sieniewiczem „Sokołowskim”,
- II – Śródmieście-Północ z Górnickim „Sokołem”,
- III – Śródmieście-Zachód z Józefem Fabijańskim „Brzozowskim”,
- IV – Śródmieście-Południe z Edwardem Quirinim,
- V – Starówka z Władysławem Świdowskim „Sławskim”,
- VI – Mokotów z Antonim Hanebachem „Grubym”,

³² P o r o w s k i, dz. cyt., s. 12.

³³ Tamże, s. 17.

VII – Żoliborz z Robertem Froelichem³⁴.

W czasie Powstania, w celu koordynacji prac w zakresie aprowizacji, Krajowa Rada Ministrów powołała na stanowisko Komisarza Żywnościowego Franciszka Dederkę. Został on równocześnie zastępcą Delegata Okręgowego³⁵.

Kresem działania warszawskiej Delegatury Okręgowej był upadek Powstania. Warto jednak nadmienić, iż bardzo wielu działaczy Delegatury pracowało w odbudowanych strukturach władzy w Warszawie po jej oswojeniu.

Inaczej przebiegały dzieje Delegatury Okręgowej dla województwa warszawskiego. Józef Kwasiborski („Niemira”, „Pion”) pozostawał w bardzo bliskich związkach z C. Ratajskim i należał do grona pierwszych nominatów. Delegatem Okręgowym dla województwa warszawskiego został on w początkach 1941 r.³⁶ Jednak ta decyzja Ratajskiego nie została formalnie potwierdzona wraz z pakietem decyzji nominacyjnych z sierpnia 1941 r.³⁷ Trudno powiedzieć, czy oficjalnie nastąpiło to w takim trybie, jak w przypadku nominatów sierpniowych, czy też należał Kwasiborski do tych Delegatów, którzy po prostu zostali zaakceptowani milcząco. W każdym razie, od początku 1941 r. nie zważając na brak uregulowań formalnych, Kwasiborski budował swój aparat organizacyjny. W drugiej połowie 1941 r. zastępcą Kwasiborskiego dla terenów włączonych do Rzeszy (ciechanowskie) został, mianowany wcześniej przez Delegata Poznańskiego Adolfa Bnińskiego, działacz SN Kazimierz Iłowiecki („Rura”, „Sierpski”). W 1943 r. drugim zastępcą J. Kwasiborskiego został działacz SL Józef Fabijański („Brzozowski”). Najbliższym współpracownikiem Delegata był Pawłowski („Marek”), który został szefem Biura Delegata Okręgowego i Naczelnikiem Wydziału Administracyjnego³⁸. Organizowany w trudnych warunkach aparat organizacyjny w połowie 1943 r. oceniany był jako jeden z najlepiej funkcjonujących w Delegaturze Rządu³⁹.

Szczególnie imponujący, wzięwszy pod uwagę okres przedwojenny, był zakres tajnego nauczania. Wspomniałem już, iż początkowo kierownictwo okrę-

³⁴ Szerzej o pracach Delegatury Rządu w Warszawie w okresie Powstania Warszawskiego w: *Ludność cywilna w Powstaniu Warszawskim*, t. I-III, Warszawa 1974; K. S i e n i e w i c z, *Odcinek cywilny powstańczego Powiśla. Wspomnienie Delegata Rejonu I*, „Chrześcijanin w świecie” 1984 nr 131-132; także relacje W. Grzankowskiego, W. Świdowskiego i S. Zbrożyny w zbiorach IH PAN.

³⁵ Protokoły z posiedzeń Krajowej Rady Ministrów, odpisy w zbiorach autora.

³⁶ J. M i c h a l e s k i, *Relacja emisariusza*, mps w zbiorach IH PAN, s. 31-35.

³⁷ CA KC 202/I, t. 11.

³⁸ AGKBZH, *Akta procesu A. Tyczyńskiego i K. Bartniczka* (dalej: APATiKB).

³⁹ *Armia Krajowa w dokumentach*, t. III, Londyn 1980 (Meldunek nr 225, s. 197-201). Delegatury Powiatowe uruchomiono m.in. w Garwolinie, Grójcu, Mińsku Mazowieckim, Radzyminie, Sochaczewie, Węgrowie, Ciechanowie, Mławie, Sierpcu i powiecie warszawskim.

gowe było wspólne dla miasta i województwa. Po podziale w końcu 1941 r. na czele wojewódzkiego pozostał nadal Teofil Wojeński. Do grona jego współpracowników należeli m.in.: dr S. Tynelski, W. Dusza, S. Dobraniecki, T. Zyglar, M. Bratkowska, dr A. Jakiel, L. Zapolski, W. Witkowski, J. Skowrońska⁴⁰. Niezależnie od tego Wydział Zachodni w Departamencie Oświaty i Kultury zorganizował odrębne kierownictwo dla ciechanowskiego z T. Kuligowskim oraz K. Kuligowskim, J. Brodeckim, P. Rachockim i L. Krupińskim⁴¹. Na terenach województwa należących do tzw. Generalnego Gubernatorstwa w nauczaniu na szczeblu szkoły powszechnej w okresie największego nasilenia, a więc w roku szkolnym 1943-44, uczestniczyło ok. 30.000 dzieci oraz ponad 1300 nauczycieli⁴². W tym samym roku szkolnym na szczeblu szkoły średniej ogólnokształcącej uczestniczyło 10.000 młodzieży i ponad 1300 nauczycieli⁴³. W tym drugim wypadku liczby te przewyższały stan przedwojenny. W ciechanowskim zasięg tajnego nauczania był mniejszy i nierównomierny. W 1943-1944 r. uczyło się tu na szczeblu szkoły powszechnej 7.000 dzieci i ponad 540 nauczycieli, a na szczeblu szkoły średniej ogólnokształcącej tylko 300 osób i 32 nauczycieli⁴⁴.

J. Kwasiborski wiele uwagi poświęcał dla zorganizowania aparatu bezpieczeństwa w okręgu. Naczelnikiem Wydziału Bezpieczeństwa w drugiej połowie 1942 r. został Kazimierz Więckowski („Doktor”). W Wydziale pracowali także m.in. Karol Wiczorek jako jego zastępca oraz Kwiatkowski („Kołodziejski”) i Kamiński⁴⁵. W 1943 r. przystąpiono do organizowania komórek bezpieczeństwa w powiatach. W początkach 1943 r. rozpoczęto też tworzenie struktur wywiadu politycznego „Stożka”. Jego szefem do aresztowania był Jerzy Czekański, zaś po nim, krótko, Komendant Wojewódzki PKB mjr Walter⁴⁶.

Do zmian w tym pionie doszło po scaleniu z „Teczka” i przejęciu jej Oddziału Bezpieczeństwa. Szef Oddziału, kierujący równocześnie Brygadą Wywiadowczą, Adam Tyczyński („Urban”), został zastępcą K. Więckowskiego. Dotychczasowy zastępca K. Wiczorek został zaś referentem bezpieczeństwa w bardzo ważnym powiecie warszawskim. W Wydziale powstały referaty: organizacyjny, inspekcyjny, polityczno-prasowy i informacyjny⁴⁷. Poszczególnymi

⁴⁰ K r a s u s k i, dz. cyt., s. 83.

⁴¹ Tamże, s. 273.

⁴² Tamże, s. 185.

⁴³ Tamże, s. 196-197.

⁴⁴ Tamże, s. 283-284.

⁴⁵ APATiKB.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ CA KC 202/II, t. 15, k. 54.

referatami kierowali Kwiatkowski („Kotwicz”), K. Bartniczek („Cegielski”), A. Kołodziejcki („Budziłowicz”) i Kamiński⁴⁸. Wydział rozbudował swe komórki we wszystkich powiatach województwa na terenie GG⁴⁹.

Komendantem Wojewódzkim PKB pozostał mjr Walter i zdołał on rozwinąć struktury PKB na terenie wszystkich powiatów województwa położonych w GG⁵⁰. Rozwijały się też, opierające się na SL i Batalionach Chłopskich, struktury Straży Samorządowej, którą kierował Stanisław Laskowski („Świda”), jako zastępca majora Waltera⁵¹.

Znakomicie funkcjonowało w województwie Okręgowe Kierownictwo Walki Cywilnej. Kierował nim Wojciech Winkler, a jego zastępcą był najpierw Wacław Bojarski, a następnie Stanisław Bury⁵². W ramach OKWC działały m.in. referaty: prasy i informacji, sądowy oraz małego sabotażu. Najbardziej aktywny był referat małego sabotażu, który „prowadził niszczenie spisów kontygentowych, zajmował się zwalczaniem bandytyzmu, niszczeniem bimbrowni i prowadzeniem kampanii antyalkoholowej. Referat sądowy przygotowywał wnioski do Sądu Specjalnego”⁵³. W 1943 r. OKWC weszło w skład Okręgowego Kierownictwa Walki Podziemnej.

Wiadomo, iż w Okręgu prowadzono bardzo rozbudowaną akcję pomocy społecznej, a sam J. Kwasiborski był mocno zaangażowany w organizowanie pomocy i ukrywanie ludności żydowskiej. Ponadto uruchomiono Wydział Samorządowy kierowany przez Zygmunta Idziaka, Wydział Rolnictwa z Franciszkiem Kielanem oraz Wydział Informacji i Prasy, którym kierował wspomniany już Wojciech Winkler.

Istotnym wzmocnieniem Delegatury był aparat Wydziału Wojskowego „Teczki”. Tworzony był on od początków 1941 r. pod kierownictwem Włodzimierza Otockiego („Jacek”). Obok omówionego już częściowo Oddziału Bezpieczeństwa w Wydziale funkcjonowały m.in. Oddziały: Przemysłu i Handlu, Komunikacji, Rolnictwa, Apropowizacji, Opieki Społecznej oraz Telekomunikacji⁵⁴. Całość tego aparatu została włączona do Delegatury Okręgowej, zaś sam Otocky zrezygnował z wejścia w struktury cywilne. Po scaleniu Delegatura Okręgowa,

⁴⁸ APATiKB.

⁴⁹ CA KC 202/II, t. 14, k. 27-30.

⁵⁰ Tamże, k. 19-24.

⁵¹ Relacja S. Laskowskiego w zbiorach autora.

⁵² Relacja S. Burego w zbiorach autora.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ J. G o z d a w a - G o ł ę b i o w s k i, *Obszar Warszawski AK*, „Życie i Myśl”, 1965 nr 7-8.

przynajmniej na terenach położonych w GG, dysponowała bardzo rozbudowanym aparatem.

Wybuch Powstania sparaliżował jej prace, ale po jego upadku, w znacznie jednak ograniczonym zakresie, kontynuowała działalność. W tym czasie główną uwagę skupiono tu na organizowaniu pomocy dla wysiedlonej ludności Warszawy. Po wkroczeniu wojsk sowieckich Delegatura stopniowo ograniczała działalność aż do zupełnego zaprzestania w połowie 1945 r.

W sumie więc, obie struktury okręgowe dysponowały bardzo rozbudowanym aparatem organizacyjnym, dobrze przygotowanym do wypełnienia postawionych przed nim zadań. Rozwój sytuacji wojennej na ziemiach RP uniemożliwił wykorzystanie zgromadzonego potencjału, ale okres działania w czasie Powstania potwierdził, iż był to aparat bardzo sprawny.

THE ACTION OF THE REGIONAL REPRESENTATIONS
OF THE POLISH GOVERNMENT IN WARSAW AND IN THE WARSAW DISTRICT
IN THE YEARS 1941-1944

S u m m a r y

The subject matter of the paper is the action of the Regional Representations of the Polish Government in Warsaw and the Warsaw district in the years 1941-1944. The author has discussed the establishment of the Warsaw Representation, its organization, staff and the scope of its activity.

Translated by Jan Kłós